

3. Νεωτερικό Κράτος και Ολοκληρωτισμός.

A. Κράτος

Τί ακριβώς είναι το “Κράτος”, ουδέτερο νομικό πλαίσιο ή εργαλείο καταπίεσης; Το Κράτος ως σύνθεση διαφορετικών απόψεων και σημείο σύγκλισης των διαφορετικοτήτων. Από την ατομικότητα στην οικουμενικότητα, ένας συλλογικός μύθος που γίνεται συλλογική πραγματικότητα. Το Κράτος ως (θεολογική;) έννοια της Νεωτερικότητας. Η καθολική συμφωνία περί του καλού και του χρήσιμου. Το Κράτος διαμορφώνεται (από) ή διαμορφώνει (τους) πολίτες; Κρατική αλήθεια, Δημοκρατία και Ολοκληρωτισμός. Ταξική και αταξική κοινωνία. Ταυτίζεται το Κράτος με την Διοίκηση, την Τάξη, την Κοινωνία; Κράτος - Έθνος και Κράτος - Λαός, δύο τάσεις ταύτισης δυνάμει ολοκληρωτικές(;).

Η ιστορία του Κράτους συνδέεται άρρηκτα με την ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών, την πολιτιστική και πολιτισμική τους παράδοση, την εικόνα που οι ίδιες έχουν για τον εαυτό τους και την σειρά και την σημασία των ανατροπών που υφίστανται. Από τις ελληνικές Πόλεις στα ελληνιστικά βασίλεια και την ρωμαϊκή Πολιτεία, το Κράτος υπήρξε πάντοτε η αφηρημένη ιδέα της τάξεως και των κανόνων που την διέπουν.

Αλλά, τί ακριβώς είναι το κράτος; Είναι η δημόσια τάξη; Ο *ουδέτερος τόπος* εντός του οποίου εγκαθίσταται και αναπτύσσεται η κοινωνία, εκεί όπου τίθενται τα όρια της διαφωνίας και οι κανόνες της συμφωνίας με στόχο το κοινό καλό; *Οργανισμός* ο οποίος κυβερνάται από μια *κυβέρνηση* που έχει στόχο την ευημερία του λαού; Ή εργαλείο καταπίεσης και επιβολής των συμφερόντων μιας τάξης (της *άρχουσας*) έναντι όλων των άλλων; Η απόπειρα ορισμού του κράτους μας οδηγεί στο γνωστό λάθος της *διαλληλίας*, δηλαδή του ορισμού δια του οριζομένου, μια και όσα αναφέρθηκαν αποτελούν χαρακτηριστικά του ίδιου του κράτους, καθιστώντας τον *εξωτερικό* ορισμό του αδύνατο. Έτσι, είναι πιο εύκολο να ορίσουμε τι *κάνει*, ή τι *διασφαλίζει* το κράτος, παρά τι είναι το *ίδιο* το κράτος. Ως *γενικότητα*, δηλαδή ως *γενόσημη* έννοια, το κράτος τίθεται εκτός χρόνου (παρ' ότι μάλλον διαπιστώνεται η ιστορική εξέλιξη των συστατικών του). Ως *εικονική* καθολική συμφωνία περί του καλού και του χρήσιμου, το κράτος εμφανίζει *θρησκευτικά* χαρακτηριστικά (Durkheim). Κατ' αυτόν τον τρόπο, εμφανιζόμενο ως *θεολογική* έννοια, έχει κάτι από το *απόλυτο* της θρησκείας. Ο κρατικός λειτουργός πράττει, ο επιθεωρητής επιθεωρεί, η δημόσια δύναμη επιβάλλει, ο δικαστής δικάζει εν ονόματι του κράτους. Αλλά ποιος ελέγχει τον ελέγχοντα, τον επιβάλλοντα, τον δικάζοντα; Όλα αυτά γίνονται εν ονόματι του Λαού (του Έθνους), του Συντάγματος, του Δικαίου, εν ονόματι, δηλαδή, αφηρημένων εννοιών και γενικοτήτων. Το κράτος, ως η (αφηρημένη) σύνθεση όλων των απόψεων, ως το σημείο σύγκλισης των διαφωνιών και των διαφορετικοτήτων, αποτελεί τον επίσημο *συγκερασμό* των διαφορετικών και ο μετατροπέας του ατομικού σε οικουμενικό.

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να καταλήξουμε σε δυο πιθανούς ορισμούς, που αλληλοσυμπληρώνονται. Το κράτος είναι το διοικητικό μέσον (το εργαλείο) διαχείρισης του δημοσίου, κοινού συμφέροντος. Είναι δε και το *πλαίσιο* εντός του οποίου ασκείται αυτή η διαχείριση. Εάν πάρουμε τώρα τον κλασικό ορισμό του Max Weber (1919), θα διαπιστώσουμε τον τρόπο με τον οποίο αλληλο-νοηματοδοτούνται και εντάσσονται σε μια σύνθετη έννοια τα παραπάνω. Σύμφωνα με αυτόν, κράτος είναι *η ανθρώπινη κοινότητα η οποία, εντός ορισμένου χώρου, διεκδικεί με επιτυχία και για λογαριασμό της το μονοπώλιο της νόμιμης βίας* (διοίκησης, νομοθεσίας, επιβολής των νόμων και ελέγχου των παρανομούντων).

Νέα ερωτήματα προκύπτουν. Ταυτίζονται κράτος και (οργανωμένη) κοινωνία; Το κράτος διαμορφώνεται (*natura naturans*) από, ή διαμορφώνει (*natura naturata*) τους πολίτες του; Εάν αντλεί το κύρος του (την εξουσία, την εντολή) από τους πολίτες (έπεται αυτών), τότε είναι κράτος

δημοκρατικό, εάν όμως διαμορφώνει τους πολίτες του (προηγείται αυτών), τότε είναι ολοκληρωτικό. Δυστυχώς, η προσεκτικότερη παρατήρηση της λειτουργίας του κράτους δείχνει ότι και οι δημοκρατίες διαμορφώνουν πολίτες, χωρίς να τους ρωτούν ευθέως εάν συμφωνούν. Η διαμόρφωση της συμπεριφοράς πολιτών ως απόλυτης αξίας, η διαδικασία παραγωγής και σεβασμού απολύτων αξιών μέσω της εκπαίδευσης (σχολείο), της θρησκείας (αν και με έμμεσο τρόπο στην Ευρώπη) και, κυρίως, της κρατούσας *κουλτούρας* δείχνει πως και στα δημοκρατικά κράτη ασκείται ένα είδος *ολοκληρωτικού* ελέγχου του πολίτη. Αυτό βέβαια είναι απολύτως προφανές στις δικτατορίες και στα ολοκληρωτικά καθεστώτα. Άρα, το κράτος μπορεί να οριστεί ως ένα Νομικό υπέρ-Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου που ταυτίζεται ενδεχομένως με δύο συλλογικούς μύθους (οι οποίοι γίνονται πραγματικότητα μέσω της καθολικής αποδοχής). Το Έθνος και τον Λαό. Αναλόγως με τον βαθμό ταύτισης του μέσου (κράτος) με τον σκοπό (έθνος/λαός), οδηγούμεθα σε δύο ολοκληρωτικές αντιλήψεις, της αριστεράς (το κράτος αποτελεί το μέσον επιβολής της εξουσίας υπέρ του λαού και της εγκαθίδρυσης της αταξικής κοινωνίας) και της δεξιάς (το κράτος επιβάλλει την ανωτερότητα του έθνους που υπηρετεί και την προτείνει έναντι όλων των άλλων). Οι ολοκληρωτικές όμως αντιλήψεις δεν ταυτίζονται αναγκαστικά με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα και ακόμη λιγότερο, βεβαίως, με τα ολοκληρωτικά *κινήματα*, όπως θα δειχθεί παρακάτω.

Πώς όμως *λειτουργεί* η σωρευτική (κύρους και εξουσιών) ικανότητα του κράτους και η εξ αυτής άσκηση καθολικά αποδεκτής εξουσίας; Δια της διαδικασίας συγκέντρωσης διαφορετικών *συμβολικών* κεφαλαίων, όπως ο πολιτισμός (κουλτούρα) και οι επίσημες εκδηλώσεις του (κρατικές επιχορηγήσεις, φεστιβάλ), το εκπαιδευτικό σύστημα, το περιεχόμενο και οι τίτλοι του (πτυχία, διπλώματα, υποτροφίες, αναγνωρίσεις), καθώς και η ύψιστη μεταξύ αυτών, δηλαδή ο κεντρικός έλεγχος του πλούτου και η εκτύπωση και κυκλοφορία εθνικού νομίσματος (Κεντρική Τράπεζα).

Μπορεί η κρατική *εξουσία* να είναι αρχαιότατη και διαχρονική, η εμφάνιση όμως του *νεωτερικού* κράτους είναι πρόσφατη. Παρ' ότι ταυτίζεται χρονικά με την Νεωτερικότητα, της οποίας αποτελεί και παράγωγο, οι ρίζες του βρίσκονται ήδη στον Μεσαίωνα, στην εμφάνιση και ανάπτυξη δύο ανταγωνιστικών κρατών, διαφορετικού ύφους αλλά συμπληρωματικής φιλοσοφίας. Την Γαλλία και την Αγγλία. Η ανάλυση των παραδειγμάτων τους θα βοηθήσει και στην κατανόηση των όσων ειπώθηκαν παραπάνω.

Σε αντίθεση με τις χαλαρές αυτοκρατορίες (Ρώμη, Ρωσσία, Κίνα, Οθωμανική αυτοκρατορία) από την μία, οι οποίες δεν επενέβαιναν στην *εσωτερική* δομή των κοινωνιών που τις αποτελούσαν και τις οποίες απλώς επέβλεπαν, και στις ελληνικές Πόλεις από την άλλη, με την μικρή, κλειστή κοινωνία των πολιτών τους, η Αγγλία και η Γαλλία βρέθηκαν ακριβώς στην μέση. Αρκετά μεγαλύτερες από τις Πόλεις (οι ίδιες μεγάλες Πόλεις που συναρμολογούνται από μικρότερες) και κατα πολύ μικρότερες από τις αχανείς αυτοκρατορίες (που αναπτύχθηκαν χωρίς ισοδύναμη κατάσταση απέναντι τους), οι δύο αυτές *Χώρες* διαμορφώνουν τις πολιτικές που θα τους εξασφαλίσουν την ανάπτυξη, την οργανωμένη επέκταση και τον μηχανισμό άμυνας έναντι των άλλων, που είναι στην ουσία και ο μηχανισμός διαμόρφωσής τους σε *νεωτερικά* κράτη. Στην περίπτωση της Αγγλίας με την *ενσωμάτωση* (αγγλ. *integration*), σ' αυτήν της Γαλλίας με την *αφομοίωση* (γαλλ. *assimilation*) των πληθυσμών που ελέγχουν. Οι δύο αυτές πολιτικές είναι ορατές μέχρι σήμερα, λειτουργούν παρόμοια αν και διαφορετικές και χαρακτηρίζουν (και εξηγούν) την διαδικασία διαμόρφωσης του νεωτερικού κράτους, ως ενός αφηρημένου, γενόσημου οργανισμού, διαμορφωτή με την σειρά του Γάλλων ή Βρεταννών (Ιταλών, Γερμανών κλπ) πολιτών αντίστοιχα. Φυσικά, ό,τι ίσχυε αρχικά για τα κράτη αυτά ισχύει σήμερα και για όλα τα ευρωπαϊκά και όχι μόνον, κράτη.

Πώς όμως λειτουργούν οι (διαφορετικές ως) έννοιες ενσωμάτωση και αφομοίωση; Μα ακριβώς μέσω του συσσωρευμένου *συμβολικού* κεφαλαίου, διαφορετικού στην Αγγλία και στην Γαλλία, αλλά παρόμοιου στην διαμορφωτική του λειτουργία και δύναμη. Η επίσημη κουλτούρα με

τις εκδηλώσεις της, το εκπαιδευτικό σύστημα με τους τίτλους του και η προβαλλόμενη *καθολική* αξία της διαμορφωμένης από τα παραπάνω διακριτής εθνικής *ταυτότητας*.

Στην περίπτωση της Αγγλίας, η *ενσωμάτωση* λειτουργεί είτε βίαια (πόλεμοι με Σκώτους, Ουαλλούς, Ιρλανδούς), είτε και ειρηνικά. Στην δεύτερη περίπτωση οι εθνικοί πληθυσμοί των βρετανικών Νήσων ενσωματώνονται στην κρατούσα (αγγλική) κουλτούρα, χωρίς να γίνονται Άγγλοι. Η βρετανική υπηκοότητα είναι κυρίως *ιδιότητα* ευρύτερη της εθνικής, αλλά στενότερη της χαλαρής ρωμαϊκής, οθωμανικής ή κινεζικής ιδιότυπης υπηκοότητας-συμμετοχής στην αυτοκρατορία. Εμφανέστερο είναι το μέχρι πριν λίγα χρόνια παράδειγμα του να ορίζεται μια κοινότητα ως βρετανική, όντας πολύ διαφορετική από τις υπόλοιπες, στο πολυ-πολιτισμικό Λονδίνο. Μουσουλμάνοι συγκατοικούν με Ινδουϊστές, Άραβες μοιράζονται οικοδομικά τετράγωνα και τα εντός τους σχολεία με Εβραίους και όλοι συνυπάρχουν με τους υπόλοιπους Βρετανούς, δηλαδή Άγγλους, Ιρλανδούς, Σκώτους. Μέχρι την εμφάνιση της πρόσφατης, ισλαμικής τρομοκρατίας (η οποία τίναξε στον αέρα την έννοια και το περιεχόμενο της), το αγγλικό μοντέλο της *ενσωμάτωσης* έδειχνε να λειτουργεί άψογα, τουλάχιστον κατα δήλωση των βρετανικών αρχών, στο πλαίσιο μιας ιδιότυπης, *νεωτερικής* Πολιτείας, ακόμη και, κυρίως, μετά την διάλυση της Βρετανικής αυτοκρατορίας. Βεβαίως, οι συχνές τρομοκρατικές επιθέσεις του IRA και άλλων οργανώσεων από την δεκαετία του '70 και μετά, μάλλον διαψεύδουν μέρος από τα παραπάνω.

Στην περίπτωση της Γαλλίας το μοντέλο της *αφομοίωσης* επιχειρεί την μετατροπή, κυρίως μετά την Γαλλική Επανάσταση, όλων των τοπικών πληθυσμών (Βρετώννοι, Νορμανδοί, Βουργουνδοί, Ωβερνιάτες) σε *Γάλλους*. Εδώ, το γνωστό (δημόσιο, δωρεάν, υποχρεωτικό και κοσμικό) γαλλικό σχολείο (l'École républicaine) λειτουργεί ως το αποτελεσματικό εργαλείο της αφομοίωσης. Εμφανέστερο και πιο βίαιο, το γαλλικό μοντέλο περιέχει στοιχεία που λείπουν από το αγγλικό (η αποπομπή του θρησκευτικού στοιχείου εκτός σχολείου και σχεδόν εκτός κοινωνίας), αλλά λειτουργεί κι αυτό *αφαιρετικά* ως προς τον ορισμό του *πολίτη* και των *υποχρεώσεων* του, μεταφέροντας την ευθύνη της προσαρμογής αποκλειστικά στην Πολιτεία (République). Η μεταφορά σχέσεων και εννοιών από το ανθρώπινο πεδίο στο αφηρημένο πλαίσιο του *κράτους* αποτελεί το κατ' εξοχήν χαρακτηριστικό της νεωτερικής αντίληψης περί αυτού, λειτουργία η οποία επίσης περικλείει (χωρίς όμως να προβάλλει ανοικτά) και στοιχεία ολοκληρωτισμού.

Η ιστορική εμφάνιση του νεωτερικού κράτους θα μπορούσε να τοποθετηθεί στην πρώτη Γαλλική Δημοκρατία, αμέσως μετά την Επανάσταση (στην Αγγλία επί Cromwell), αλλά σημαντικά γεγονότα διεκδικούν την προσοχή μας πολύ νωρίτερα. Ένα από αυτά (κατά την γνώμη του γράφοντος το σημαντικότερο) είναι η προσπάθεια του Λουδοβίκου 14ου να ελέγξει την Αριστοκρατία, αρχικά υποχρεώνοντας την να εγκατασταθεί (δήθεν για να την τιμήσει) εντός των Βερσαλλιών, στην συνέχεια δε, με εντολή του προς τον Colbert, να προχωρήσει στην συστηματική καταγραφή των ευγενών, των τίτλων και των χαρακτηριστικών τους (έτος 1666). Τούτο για να επιλυθούν προβλήματα σύγκρουσης συμφερόντων, τίτλων και καταγωγών όπως έγινε γνωστό, στην ουσία όμως για την υπαγωγή της Αριστοκρατίας στην κεντρική εξουσία. Προχώρησε δε και στην πρωτοφανή και ριζοσπαστική ενέργεια της *απονομής* τίτλων ευγενείας σε μη ευγενείς, εν είδει επιβράβευσης υπηρεσιών και αναγνώρισης εξαιρετικών ικανοτήτων, ανοίγοντας έτσι τον δρόμο στην γνωστή διαδικασία απονομής κρατικών παρασήμων, διακρίσεων και τίτλων που χαρακτηρίζει τα σύγχρονα κράτη. Με την κίνηση του αυτή ο Λουδοβίκος 14ος απέκοψε την Αριστοκρατία από τις ρίζες της, ανατρέποντας την ιστορική πορεία αιώνων. Ο ευγενής είναι ευγενής, επειδή προέρχεται από ευγενείς και οι υπόλοιποι τον αναγνωρίζουν ως όμοιον τους. Η Ευγένεια υπήρξε αυτόνομη και αυτονομηματοδοτούμενη ιστορική πραγματικότητα, παράλληλη της κεντρικής εξουσίας των Βασιλέων και της Εκκλησίας. Με την επέμβαση του Γάλλου βασιλέως και την μεταφορά της ποιοτικής διαφοροποίησης ενός προσώπου από την ιστορία και την καταγωγή του στην στιγμιαία και συμβολική, γραφειοκρατική απόφαση της κεντρικής εξουσίας, περνάμε από την πραγματικότητα στην περιγραφή της, από την ιστορικότητα του συμβόλου στην νεωτερική

αντίληψη των τίτλων κατ' απονομήν, δηλαδή τίτλων επι χάρτου (μετά κρατικής σφραγίδος), σύμβολα της αφηρημένης, γενικής, απρόσωπης (και υστερόβουλης) κρατικής εξουσίας. Στην συνέχεια, με την απονομή τίτλων από Σχολές και Πανεπιστήμια (Master of, Doctor of) θα περάσουμε από την Ευγένεια της καταγωγής (Noblesse de nature) στην Ευγένεια της (ακαδημαϊκής) τηβέννου (Noblesse de robe). Το νεωτερικό κράτος καταργώντας την ιστορική μνήμη ανατρέπει την ιεραρχία εν τοις πράγμασι, οδηγώντας όχι μόνον σε μια κοινωνία ισότητας, όπου η καθεμία και ο καθένας βρίσκουν την θέση που τους πρέπει, αλλά και σε μια ισοπεδωτική, αμνησιακή κοινωνία, όπου ο καθένας είναι ό,τι δηλώσει και, περισσότερο, ό,τι μπορέσει να επιβάλει, αν χρησιμοποιήσει υπέρ αυτού την τεράστια δύναμη του απρόσωπου μηχανισμού που είναι ο κρατικός. Τυραννικά καθεστώτα και δικτατορίες (και στο βάθος ο ολοκληρωτισμός) εμφανίζονται στο προσκήνιο.

B. Ολοκληρωτισμός.

α) Τα αίτια.

Η κρατική τρομοκρατία, από την Γαλλική Επανάσταση και μετά. Η παρισινή Κομμούνια του 1871. Ο πόλεμος, ως ο "μεγάλος ισοπεδωτής", το γενικό και αφηρημένο μηχανικό σφαγείο. Αστική τάξη, υποκρισία, "καθωσπρεπισμός" και η αντίδραση των νέων διανοουμένων. Η καταγγελία της Ιστορίας ως "φάρσας". Απογοήτευση και Μηδενισμός. Ολοκληρωτικά κινήματα, προπαγάνδα και τρομοκρατία. Η απολιτική κοινωνία, μια κοινωνία δίχως τάξεις. Από τις κοινωνικές τάξεις στις μάζες. Τέχνη και πολιτική. Η "τέχνη για τις μάζες" και η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την μοναδικότητα του "ταλέντου" στην ανωνυμία του "κοινού τόπου". Η "επιστήμη" στην υπηρεσία της πολιτικής και ο ολοκληρωτισμός ως το τελευταίο σκαλί θεοποίησης της επιστημονικής "αλήθειας". Από την "μεταφυσική" της Ιστορίας στην "μεταφυσική" της Φύσης, οι δύο ολοκληρωτικές ιδεολογίες του 20ου αιώνα.

Η τρομοκρατία του όχλου (καλοκαίρι του 1792), αμέσως μετά την απόπειρα φυγής του Λουδοβίκου 16ου από το Παρίσι και η επίσημη, κρατική τρομοκρατία της νεαρής Γαλλικής Δημοκρατίας, κατά τους μήνες Ιούνιο και Ιούλιο του 1794, σηματοδοτούν την ιδιαίτερη συμπεριφορά και τις συνέπειες της, του νεότευκτου νεωτερικού κράτους στην Ευρώπη, που θα οδηγήσει σε κοσμοϊστορικές ανατροπές, επαναστάσεις, εμφυλίους, καθώς και στην εμφάνιση των ολοκληρωτικών ιδεολογιών και στην εγκαθίδρυση ολοκληρωτικών καθεστώτων.

Ιδιαίτερα η "επίσημη", κρατική άποψη, κατά τους δύο καλοκαιρινούς μήνες του 1794, πως "la vertu sans la terreur n'a pas de force" (Ροβεσπιέρρος), παντρεύει την κρατική "αλήθεια" με την κρατική βία, συνδέοντας για πρώτη φορά την "αρετή" με τον φόβο, την εκάστοτε αλήθεια (κρατική, ιδεολογική, πολιτικό-θρησκευτική) με την δυναμική επιβολή της και δια του "τρόμου".

Επιπλέον, χρησιμοποιείται για πρώτη φορά η βία ως αναγκαία για την εξουδετέρωση των επικίνδυνων άκρων (οι ακραίοι του Hébert και οι enragés του δολοφονηθέντος Marat σύρονται στο ίδιο ικρίωμα με τους μοναρχικούς και τους "προδότες" της Επανάστασης). Κατ' αυτόν τον τρόπο ο "μετριοπαθής" τύραννος εμφανίζεται να υπερασπίζεται την κοινή λογική και τις θεμελιώδεις αξίες του Κινήματος. Έτσι θα λειτουργήσει και ο Χίτλερ κατά του Ρεμ και των S. A. όπως και ο Στάλιν κατά των υπολοίπων του Πολιτμπυρώ, στις μεγάλες εκκαθαρίσεις.

Όλα τα στοιχεία της ολοκληρωτικής αντίληψης της πολιτικής βρίσκονται εδώ. Ο "εξωτερικός" εχθρός (ο συνασπισμός των ευρωπαϊκών Μοναρχιών κατά της επαναστατικής Γαλλίας) και οι εσωτερικοί συνεργάτες του, οι συνωμότες παλαιοκαθεστωτικοί, ο "εσωτερικός" εχθρός. Οι "συμπαθούντες", οι "επιρρεπείς" που πρέπει να τρομοκρατηθούν, οι "κρυφοί" που πρέπει να αποκαλυφθούν και να εξοντωθούν, και η δικαιοσύνη(;) μικρή λεπτομέρεια πια στον ρούν

της Ιστορίας. "Δεν είσθε εδώ για να δικάσετε, αλλά για να καταδικάσετε τον έκπτωτο βασιλιά. Διότι δίκη σημαίνει και πιθανή αθώωση. Εάν όμως ο Λουδοβίκος είναι αθώος, τότε ένοχη είναι η Επανάσταση" διακηρύττει ο Ροβεσπιέρρος ενώπιον της Εθνοσυνέλευσης, τον Ιανουάριο του 1793. Ανατραπής, αιμόφυρτος και ταπεινωμένος, θα ανεβεί τις σκάλες του ικριώματος στις 27 Ιουλίου του 1794, θύμα των ιδεών του περι Τρόμου, αλλά διαπιστώνοντας ίσως τελικά, πως και "la terreur sans la vertu n'a pas de sens".

Επαναστάσεις και κρατικές καταστολές, βίαιες συμπεριφορές και εγκλήματα του ανεξέλεγκτου όχλου, δημαγωγούς και δημεγέρτες γνώρισε πολλούς η Ευρώπη κατά τον 19ο αιώνα. Ένα όμως πολιτικό-ιστορικό γεγονός μεγάλης σημασίας χαρακτηρίζει όχι μόνον το 19ο, αλλά και ολόκληρο τον 20ο αιώνα, έως και τις ημέρες μας. Η παρισινή Κομμούνα του 1871, πρώτο νεότερο γεγονός όπου η σημασία του ξεπερνά κατά πολύ την έκταση του, όπου η ερμηνεία του δεν εξαντλείται στην περιγραφή του και όπου οι βαθύτερες συνέπειες του το υπερβαίνουν κατα πολύ, ως καθαυτό ιστορικό γεγονός.

Αλλά τι ακριβώς εξέφραζε η παρισινή Κομμούνα; Γιατί την έπνιξε, κυριολεκτικά, στο αίμα η κεντρική κυβέρνηση του Adolphe Thiers; Τι είδους και ποιους ολοκληρωτισμούς αποκάλυψε ως ιδεολογία, ως θεωρία και ως πράξη, μέσω και της βάρβαρης καταστολής της; Ποιές και τι είδους μνήμες, πηγές και βαθειά συναισθήματα ανολοκλήρωτης πολιτικής-ποιητικής εμπειρίας άφησε; Ποιός ο τελικός *συμβολισμός* της;

Στις 4 και στις 5 Σεπτεμβρίου του 1870, ύστερα από την ήττα του Ναπολέοντος III έναντι των Πρώσων του Βίσμαρκ και την επικείμενη είσοδο του γερμανικού στρατού στο Παρίσι, δύο παράλληλες εξουσίες εγκαθίστανται στην Γαλλία. Αυτή της κεντρικής κυβέρνησης υπό τον Thiers στις Βερσαλλίες και αυτή του παρισινού Δήμου (Κοινότητας ή "Κομμούνας") στην οδό de la Corderie, όπου και συνεδριάζουν τα μέλη του κοινοτικού συμβουλίου και της Εθνοφρουράς, εργάτες, διανοούμενοι, προοδευτικοί αστοί, πατριώτες. Όλοι αυτοί υποψιάζονται ότι ο αγώνας χάθηκε, ότι η αστική τάξη τους πρόδωσε, ότι οι μεγαλοαστοί απλώς προσπαθούν να σώσουν το τομάρι και τις περιουσίες τους, ότι ο λαός σκοτώνεται για το τίποτα. Στις 31 Οκτωβρίου ακούγεται για πρώτη φορά η κραυγή "vive la Commune!". Από τις 22 έως τις 29/01 του 1871 οι κομμουνάροι οργανώνονται και αποκρύπτουν τα, αγορασμένα με δημόσια εγγραφή και άρα ανήκοντα στον λαό, κανόνια της Εθνοφρουράς στον λόφο της Μονμάρτης. Μετά την είσοδο και την αποχώρηση, χωρίς ιδιαίτερα επεισόδια, των Γερμανών από την πόλη, το Παρίσι μετατρέπεται σε αυτόνομη περιοχή, όπου δεν έχει πρόσβαση ο κυβερνητικός στρατός. Η αστυνομία και η ένοπλη δύναμη αντικαθίστανται από οπλισμένους πολίτες, όπως και οι κρατικοί υπάλληλοι. Επιβάλλεται ένα είδος σεισάχθειας που απαλλάσσει τους καταχρεωμένους από τα δάνεια που τους έπνιγαν, τα εργοστάσια καταλαμβάνονται και λειτουργούν εκ νέου από τους εργάτες, συστήματα οργανώνονται για τους απόρους, οι τραυματίες, οι ανήμποροι, τα ορφανά του πολέμου τίθενται υπο την προστασία της Κομμούνας, αναρχικοί, σοσιαλιστές, πατριώτες, διανοούμενοι συνυπάρχουν και ονειρεύονται την εγκαθίδρυση μιας άμεσης, γνήσιας δημοκρατίας για όλους. Οι φεμινίστριες της Nathalie Lemelin και της Elisabeth Dmitrieff συμμετέχουν σε αυτήν την τέταρτη και πιο ριζοσπαστική Γαλλική Επανάσταση μετά το 1789, ο Βίκτωρ Ουγκώ μοιράζεται ανάμεσα στους πύρινους λόγους που εκφωνεί στα οδοφράγματα και στην συγγραφή των πιο σημαντικών σελίδων του, οργανώνονται λαϊκές γιορτές και θεάματα, συγκεντρώνονται τρόφιμα και ρούχα, οχυρώνονται οι δρόμοι και φυλάσσονται οι πύλες της πόλης.

Όλα αυτά δεν κρατούν παρά μόλις λίγες εβδομάδες. Στις 28 Μαΐου ο κυβερνητικός στρατός έχει πια καταλάβει την πόλη ύστερα από λυσσώδεις μάχες και την (πιθανώς) εκ προδοσίας εγκατάλειψη μιας από τις πύλες εισόδου στην οχυρωμένη πόλη αφύλακτης. Οι σφαγές, οι συνοπτικές εκτελέσεις χιλιάδων κομμουνάρων, η καταστροφή των φτωχών διαμερισμάτων της πόλης από το πυροβολικό, η αγριότητα της καταστολής και ο κυνισμός των πολιτικών, οι ποταμοί αίματος που ρέουν μπροστά από τον θλιβερό τοίχο των εκτελέσεων στο (τί ειρωνία!..) νεκροταφείο

του Père-Lachaise θα παραμείνουν, ως ιστορικά γεγονότα, χαραγμένα στην μνήμη του παρισινού λαού για πολλά χρόνια. Θα εμπνεύσουν στον Μάρξ την πολιτική θέση περι "πρωτοβουλίας από τα κάτω" στο βιβλίο του για τον γαλλικό εμφύλιο (1871), στον Λένιν την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου μέσω του μονοκομματικού κράτους, στον Μάο την άμεση εξουσία των μαζών, στον Φιντέλ Κάστρο την επιβολή της επανάστασης των φτωχών και τον εξοπλισμό του λαού, στον Μπακούνιν την κατάργηση της οποιασδήποτε ιεραρχίας, εξουσίας και αρχής.

Ποιά όμως είναι τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα οδηγήσουν στις ολοκληρωτικές αντιλήψεις περι πολιτικής πάλης, ανατροπής, αντίδρασης, καταστολής και ιδεολογικοποίησης της βίας; Ποιά είναι τα γεγονότα που συνδέουν το παρελθόν με το παρόν, την διεκδίκηση με το έγκλημα, το όνειρο με τον εφιάλτη;

Στις 24 Μαΐου του 1871, λίγες ημέρες πριν την πτώση του Παρισιού και το πνίξιμο της Κομμούνας στο αίμα της και ύστερα από αποτυχημένες διαπραγματεύσεις με την κυβέρνηση για την απελευθέρωση φυλακισμένων ηγετών τους, οι κομμουνάροι εκτελούν πολλούς ομήρους (ανάμεσα τους και τον επίσκοπο του Παρισιού) που είχαν χρησιμοποιήσει ως διαπραγματευτικό όπλο. Το τραγικό αυτο συμβάν (που προκάλεσε και το κυνικό σχόλιο κυβερνητικού μέλους "tant pis pour les otages") αποτελεί και το πρώτο, βαρύτατα συμβολικό έγκλημα στην διεκδίκηση της πολιτικής χειραφέτησης της αριστεράς. Θα ακολουθήσουν όμως πολλά άλλα, ανεξαρτήτως ιδεολογίας, ιδίως στον 20ο αιώνα...

Η έλλειψη συγκεκριμένου πολιτικού στόχου και η επικράτηση ακραίων στοιχείων που έπαιξαν και έχασαν την μοίρα (και την ζωή) των πολλών, οι νεφελώδεις διεκδικήσεις και οι μαξιμαλιστικές απαιτήσεις εμφανίζονται επίσης ως ψήγματα των μελλοντικών, ολοκληρωτικών απόψεων μιας άκρας αριστεράς, η οποία και έγινε το άλλοθι για την βάρβαρη, "επιστημονική" τρομοκρατία του Κράτους στα επόμενα χρόνια, όπως ακριβώς συνέβη κατά την κατάπιξη της Κομμούνας από τον κυβερνητικό στρατό, που χρησιμοποίησε όλα τα μέσα για να σβήσει και την ελάχιστη ελπίδα αναπύρωσης της επαναστατικής φλόγας. Εκτελέσεις, βασανιστήρια, φυλακίσεις και εκτοπίσεις, αστυνομοκρατία, χαφιεδισμό, προδοσία και, κυρίως, την κατατρομοκράτηση όλων των διαφωνούντων.

Ο γαλλογερμανικός πόλεμος του 1870 και όσοι ακολούθησαν, κυρίως δε ο Πρώτος Παγκόσμιος, δημιούργησαν και μια νέα, απογοητευτική πραγματικότητα για τους ανθρώπους και τους λαούς. Αυτή της, άνευ νοήματος, σφαγής σε τεράστια κλίμακα. Της ακατανόητης, αλλά και αναπόφευκτης θυσίας για το τίποτα. Η έννοια της πατρίδος άλλαξε, όπως και η διεξαγωγή του πολέμου. Η σφαγή από απόσταση, οι τεράστιοι αριθμοί ανωνύμων θυμάτων, η καρικατούρα ενός αόρατου εχθρού, η γενίκευση μέχρι α-νοησίας της έννοιας της θυσίας, χειρότερα, η *υποχρεωτική* θυσία, στέλνει ένα τμήμα του πληθυσμού στην απελπισία, στην εγκατάλειψη της πολιτικής και στον μηδενισμό. Πολλοί σκέφτονται πως η πολιτική δεν έχει πλέον νόημα. Κυρίως όταν χρησιμοποιείται, μέσω του πολέμου, για τον εμπλουτισμό των βιομηχάνων όπλων μαζικής καταστροφής, τους οποίους υπηρετούν πολιτικοί ασπόνδυλοι και υποκριτές.

Η ηθική της άρχουσας τάξης τίθεται εν αμφιβόλω. Η αστική τάξη ταυτίζεται με το διεθνές κεφάλαιο και οι προβαλλόμενες αρχές της ξεχειλίζουν από υποκρισία. Οι πιο αξιοπεριφρόνητοι και οι διεφθαρμένοι εμφανίζονται ως τιμητές των αγνών ιδεολόγων, που με την σειρά τους χάνονται μέσα στην αφέλεια των λόγων τους, αφήνοντας ένα κρίσιμο κενό στην κοινωνία. Η αίσθηση ότι όλα είναι μάταια, ότι μια παγκόσμια ελίτ κυβερνά τον αδύναμο κόσμο, εξαπλώνεται ταχύτατα, όσο αποσύρεται η ελπίδα. Τα εκατομμύρια των νεκρών της φρικτής σφαγής του 14 - 18 και γεγονότα όπως η συνοπτική εκτέλεση στρατιωτών που αρνήθηκαν να πολεμήσουν επιτείνουν το αίσθημα της γενικευμένης ματαιότητας, οδηγώντας σε μια α-πολιτική στάση αποδοχής και αδιαφορίας. Ο λαός όμως βράζει, καζάνι έτοιμο να σκάσει. Δημαγωγοί και δημεγέρτες караδοκούν. Την διάλυση των τάξεων ερχεται να καλύψει η μαζικοποίηση και η μεταμόρφωση του λαού σε ανώνυμο πλήθος. Στην εγκατάλειψη των πολιτών απαντά η ακλόνητη σιγουριά του δημαγωγού. Στην απολιτική

στάση του απελπισμένου, η ολοκληρωτική προσωπικότητα του δημεγέρτη. Η περιφρόνηση της αξίας της ανθρώπινης ζωής δεν θα μείνει για πολύ ατιμώρητη. Οι πύλες της ολοκληρωτικής κόλασης, αργά αλλά σταθερά, ανοίγουν.

Όσοι την εύχονται, την καλοδέχονται και την αναμένουν δεν είναι αναγκαστικά "ολοκληρωτικοί". Οι μέτριοι και οι αποτυχημένοι, οι απελπισμένοι και οι ανήμποροι, οι ατάλαντοι, οι ανώνυμοι και όσοι επιβίωσαν από την διάτρητη ταξική κοινωνία του κράτους-έθνους που την συγκολλούσε μόνον το εθνικιστικό συναίσθημα, όσοι χάσανε την προσωπικότητα τους στην διαδρομή και την ελπίδα στον ορίζοντα, ακούν τους ποιητές να διαλαλούν την αηδία τους για την επίσημη κουλτούρα (Ρεμπώ) και να προσκαλούν τους βαρβάρους, "Σκύθες, Νέγρους, Ινδιάνους, όλους", να την ποδοπατήσουν.

Ιδιαίτερα η τέχνη, από τις αρχές του 20ου αιώνα μέχρι και τις δεκαετίες του '20 και του '30, με την περιφρόνηση της προς το "ταλέντο" και καθε τι το "εξαιρετικό", με την προσήλωση της στο ανώνυμο και την έλξη της προς τα μικρά και ασήμαντα, ανταποκρίνεται και επιβεβαιώνει τον "κοινό τόπο" κάθε ολοκληρωτισμού, αυτόν της διάλυσης του προσώπου στην ανωνυμία της μάζας. Φουτουριστές, Κυβιστές, Ντανταϊστές, Κονστρουκτιβιστές, αρνητές και χλευαστές της ακαδημαϊκής τέχνης παρελαύνουν. Από τον Luigi Roussolo, που εκστασιάζεται μπροστά σ' ένα αυτοκίνητο, τραγουδά τις μηχανές και θέλει να απαλλάξει την Ιταλία από το ιστορικό της παρελθόν και τον ρόλο της ως Μουσείο της Ευρώπης, έως τον Kazimir Malevitch, που ζωγραφίζει ένα "μαύρο τετράγωνο σε άσπρο φόντο" (1918), περνώντας από τον σοσιαλο-δαρβινιστή (κατα δήλωση του) Filippo Tommaso Marinetti, συγγραφέα του "φουτουριστικού μανιφέστου" (1909) που θεωρεί τον πόλεμο "απολυμαντή του κόσμου" και τον Franscesco Pratella και την αγάπη του για τον "θόρυβο" (*L'Arte dei Rumori*, μαζί με τον Roussolo, 1913), οι ευρωπαίοι καλλιτέχνες δείχνουν μια εξάντληση, μια θυμωμένη απόρριψη της καλλιτεχνικής παράδοσης και μια έλξη προς το παράδοξο και το σκοτεινό, που δεν θα αργήσει, δυστυχώς, να έλθει. Ανάμεσα τους, τραγική φιγούρα, ο Βλαδίμηρος Μαγιακόφσκυ, που τελείωσε την ζωή του στις 14 Απριλίου του 1935, ώρα 10.15, έχοντας ήδη κραυγάσει "κάτω ο έρωτας σας, κάτω η τέχνη σας, κάτω η κοινωνία σας, κάτω η θρησκεία σας", θύμα της επαναστατικής απο-γοήτευσης και της ρωσικής ρουλέτας. Θα έπρεπε μάλλον να προσθέσουμε και τους εξπρεσιονιστές Frank Wedekind, Gottfried Benn και Oscar Kokoshka, ανάμεσα σε άλλους, για τις εφιαλτικές θεατρικές, ποιητικές και ζωγραφικές εικόνες τους. Ίσως η τέχνη, περισσότερο από την κοινωνιολογία ή την ιστορία, να δείχνει το εφιαλτικό μονοπάτι απ' όπου πέρασε, σχεδόν απαρατήρητος, ο ολοκληρωτισμός.

Εάν πρέπει να υπογραμμίσουμε κάτι στην διαδρομή της Νεωτερικότητας προς τον ολοκληρωτισμό, αυτό είναι η έννοια της *ισότητας*, δεύτερης κατα σειράν αξίας στο τρίπτυχο της Γαλλικής Επανάστασης, *Ελευθερία-Ισότητα-Αδελφότητα*. Ο Gracchus Babeuf και πριν από αυτόν ο Jacques Hébert, δύο από τους ακραίους ριζοσπάστες της γαλλικής αριστεράς, θεωρούσαν πως η ισότητα *πρέπει* να προσδιορισθεί και να *επιτευχθεί* προς τα *κάτω*. Σύμφωνα και με τους δύο, άποψη διατυπωμένη με διαφορετικό τρόπο αλλά στην ουσία παρόμοια, η αρχή της ισότητας πρέπει να ενσωματώνει και την γνώση πως οι τύραννοι και οι δυνάστες προέρχονταν από τις ανώτερες τάξεις, από το ιερατείο και τους μορφωμένους, όχι από τον απλό λαό που δεν είχε τον χρόνο να μορφωθεί. Οι φυσικά ευφυείς, οι δυνατοί εκ φύσεως και οι φιλόδοξοι εκ πεποιθήσεως αποτελούν επίσης τους δυνάμει εχθρούς του λαού. Όσοι θέλουν να άρχουν, να οδηγούν και να επιβάλλουν, είναι υποψήφιοι δεσπότες, άρα και αυτοί επικίνδυνοι. Η ισότητα όλων πρέπει να έχει ένα υποχρεωτικό επίπεδο, στο οποίο *όλοι* πρέπει να έχουν πρόσβαση. Η άνοδος *προσώπων* στην εξουσία είναι απαράδεκτη. Η εξουσία πρέπει να είναι συλλογική και *απρόσωπη*. Ιδού η "*Συνωμοσία των Ίσων*". Ιδού η αρχή του ολοκληρωτισμού.

Η καταγγελία της "επίσημης" ιστορίας ως φάρσας, συναντά μια άλλη άποψη για την πραγματικότητα, αυτήν της απλής, επιστημονικοφανούς "αλήθειας". Τέλος στην παραπλάνηση μιας διεθνούς "συνωμοσίας" που σκοπό έχει την εκμετάλλευση των μαζών. Η "επιστήμη" θα τους

αποκαλύψει. Από την αρχή η Νεωτερικότητα ανέβασε την επιστήμη στο επίπεδο της μόνης, απόλυτης αλήθειας. Έρχεται τώρα η ώρα για την ιεροποίηση της. Με απλοϊκό τρόπο. Σε βασικό, πρωτογενές επίπεδο. Ο ολοκληρωτισμός θα ωθήσει την θεοποίηση της επιστήμης στο τελευταίο σκαλί. Αυτό της φτηνής, της δήθεν *μεταφυσικής*.

Για την μαρξιστική αριστερά, το νόημα βρίσκεται στην *Ιστορία*. Αυτή διδάσκει, αυτή οδηγεί, αυτή δικαιώνει. Για την εθνικιστική δεξιά, η αλήθεια περιέχεται στο *Έθνος*. Αυτό δίνει όνομα στους πολλούς, περιεχόμενο στην κοινωνία και νόημα στην ζωή. Η παρέμβαση της ολοκληρωτικής ιδεολογίας στα παραπάνω είναι φαινομενικά ασήμαντη, αλλά σημειολογικά εκρηκτική. Περισσότερο προφανής στην δεύτερη περίπτωση, η αντικατάσταση του έθνους από την *φυλή* μεταφέρει το κέντρο βάρους στην *Φύση*. Η "επιστήμη" λοιπόν αποκαλύπτει την *απαίτηση* της Φύσης να προστατευθεί η *Φυλή*. Όλα είναι *δυνατά* και όλα μπορούν και *πρέπει* να γίνουν για να επιτευχθεί ο *ιερός* αυτός σκοπός. Η ναζιστική Γερμανία καταβυθίζεται στον καταστροφικό της μυστικισμό, προκαλεί έναν ολοκληρωτικό πόλεμο και παρασύρει στον όλεθρο ολόκληρο τον κόσμο. Αλλά και στην πρώτη περίπτωση η ακατανίκητη επιθυμία, περισσότερο η εξωλογική *αγωνία* να μη χαθεί το *Τραίνο της Ιστορίας*, αναδύει από την επαναστατική δικτατορία του Λένιν το ολοκληρωτικό κράτος του Στάλιν. Εξ αυτού προκύπτει ένας ολοκληρωτισμός διεθνής στην οργάνωση του, καθολικός στην ιδεολογία του και παγκόσμιος στις πολιτικές του βλέψεις.

β) Η περιγραφή - το ιστορικό.

Το ολοκληρωτικό σύστημα. Διαφορές με την δικτατορία και το μονοκομματικό κράτος. Η εσωτερική οργάνωση και η ολοκληρωτική ιδεολογία. Η αλάνθαστη Ηγεσία. Ο (αφηρημένος) Σκοπός. Οι διεθνείς συμμαχίες. Η έννοια της παγκόσμιας "συνωμοσίας" και ο "εσωτερικός" εχθρός. Η κρατική τρομοκρατία και η ολοκληρωτική προπαγάνδα. Τα ολοκληρωτικά καθεστώτα ζανά-"γράφουν" την Ιστορία. Από το στατικό "καθεστώς" στο αέναο "κίνημα". Η εγκαθίδρυση ενός μυθικού κόσμου.

Ο εξαιρετικά επιτυχής ορισμός του ολοκληρωτισμού από την *Hannah Arendt* (για περισσότερα, βλ. *Πηγές*) ως η *μόνιμη κυριαρχία πάνω σε όλους και σε όλα, σε αδιάκοπη κίνηση* δίνει με λιτό τρόπο τα τρία βασικά του χαρακτηριστικά. Την *απόλυτη* εξουσία, την *μέγιστη* έκταση και την *διαρκή* κίνηση. Εάν το πρώτο είναι κοινό στα κάθε φύσης δικτατορικά καθεστώτα, τα δύο άλλα τον διαφοροποιούν από αυτά σημαντικά. Η μέγιστη έκταση της επιβολής του ολοκληρωτισμού δεν περιορίζεται από τα εξωτερικά του σύνορα, για την ακρίβεια δεν *υπάρχουν* σύνορα που να τον συγκρατούν, είτε εσωτερικά (οι πολίτες, οι νόμοι), είτε εξωτερικά (τα άλλα κράτη). Στόχος του ολοκληρωτισμού είναι να περιλάβει όλο και περισσότερους στους κόλπους του και να τους θέτει (και να τους διατηρεί) σε συνεχή, αέναη κίνηση. Στο μεν εσωτερικό με την κρατική τρομοκρατία και την προβαλλόμενη αίσθηση της διαρκούς ενοχής, που μετατρέπει *όλους* σε εν δυνάμει *εγκληματίες χωρίς έγκλημα*. Εξοντώνοντας την αλληλεγγύη δια του φόβου, το ολοκληρωτικό σύστημα μετατρέπει την κοινωνία σε μια άμορφη μάζα φοβισμένων, αλλά πολιτικά αδιάφορων ανθρώπων. Με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή την ολοκληρωτική οργάνωση της κοινωνίας, επιτυγχάνει την *εξάλειψη* της ατομικής ιδιότητας ως χαρακτηριστικό των πολιτών μονίμως. Αντιθέτως οι δικτατορίες στηρίζονται σε κάποιες κοινωνικές τάξεις, υπολογίζουν τους "ημετέρους" και δεν περιφρονούν με τόσο *απόλυτο* τρόπο την ανθρώπινη ζωή, ούτε δείχνουν να ενδιαφέρονται για την δημιουργία και την αναπαραγωγή "μαζανθρώπων". Απειλούν τους πραγματικούς τους εχθρούς, ενώ η ολοκληρωτική τρομοκρατία απειλεί ανεξαιρέτως *όλους*. Αρκούνται στον έλεγχο του εσωτερικού τους χώρου και δεν στρέφονται ενάντια στα άλλα κράτη. Οι δικτατορίες έχουν ανάγκη συνεργατών και αποδοχής, το ολοκληρωτικό καθεστώς την ενοχή και τον διαρκή, ανεξήγητο, αλλά ελέγξιμο και τροφοδοτούμενο από αυτό, φόβο. Στα ολοκληρωτικά καθεστώτα οι καταδότες δεν

αναμένουν επιβράβευση και βελτίωση της κατάστασης τους, αλλά στιγμιαία απομάκρυνση της υποψίας από αυτούς. Έτσι, ως υποτιθέμενοι ένοχοι όλοι, αλλά και *όλοι* όσοι έχουν σχέση μαζί τους, οδηγούνται στην αποφυγή κάθε προσωπικής σχέσης και επαφής ("κολλητική" ενοχή). Κατ' αυτόν τον τρόπο τα ολοκληρωτικά *κινήματα* εμφανίζονται ως μαζικές οργανώσεις αλληλοαποξενωμένων και απομονωμένων ατόμων.

Ποιά είναι όμως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους; Η ριζική απώλεια του προσωπικού συμφέροντος είναι το ένα. Η κυνική, βαρυστημένη αδιαφορία απέναντι στον θάνατο ή στην καταστροφή το άλλο. Η περιφρόνηση της κοινής λογικής και η παθιασμένη τάση να χρησιμοποιούνται οι πιο αφηρημένες έννοιες ως κανόνες ζωής το τρίτο. Τα παραδείγματα αφθονούν, ιδίως κατα την διάρκεια των φοβερών μαχών στο ανατολικό Μέτωπο, από το 1942 έως και το 1945 και στις δύο πλευρές.

Και ποιοί λοιπόν ηγούνται των μαζών; Οι Ηγέτες είναι παλαιοί δημεγέρτες και δημαγωγοί (Χίτλερ), ή ασήμαντοι φαινομενικά, κρυφοί συνωμότες (Στάλιν) που δεν προέρχονται από τις ίδιες τις μάζες. Προέρχονται είτε από τον όχλο, όπως ο πρώτος, είτε από την συνωμοτική φράξια του κόμματος, όπως ο δεύτερος. Αποδεικνύονται δε αλύπητοι εχθροί των παλαιών συντρόφων τους, τους οποίους και εξοντώνουν αμέσως πριν, ή μόλις αναρριχηθούν στην εξουσία (οι εκκαθαρίσεις των S. A από τον Χίτλερ και οι εκκαθαρίσεις στο κόμμα από τον Στάλιν, στις δίκες της Μόσχας).

Στο εξωτερικό τώρα, η θεμελιώδης διαφορά με τις δικτατορίες είναι η διαρκής επιθετικότητα. Ο ολοκληρωτισμός αυτο-ακυρώνεται εάν δεν εξαχθεί, εάν δεν καταλάβει όλον τον κόσμο, είτε για να υπηρετηθεί (από όλους τους άλλους) η ανώτερη φυλή, είτε για να πεισθεί (ολόκληρος ο κόσμος) για την ανωτερότητα της προτεινόμενης από τον Ηγέτη ερμηνείας της Ιστορίας, ανεβαίνοντας στο ίδιο *τραίνο*.

Πολύ σημαντικές είναι για τον ολοκληρωτισμό οι οργανώσεις των "συμπαθούντων", ή αλλιώς οι οργανώσεις "βιτρίνας". Αρχικά στο εσωτερικό και στην συνέχεια στο εξωτερικό, οι συμπαθούντες δεν είναι μέλη του κόμματος, αλλά κάποια μέλη της ελίτ που έχουν βρεθεί εκτός της "καλής" ευρωπαϊκής κοινωνίας (Céline), άλλοτε απογοητευμένοι ονειροπόλοι που ένοιωσαν την ανάγκη να πιστέψουν σε κάτι απλό και αποτελεσματικό, άλλοτε κουρασμένοι διανοούμενοι ή απλώς ατάλαντοι καλλιτέχνες που αναζητούν διακαώς τους "βαρβάρους". Όλοι αυτοί, ούτε γνωρίζουν την πραγματικότητα, ούτε έχουν άμεση πρόσβαση στην ολοκληρωτική ιεραρχία και στα μυστικά της. Κολακεύονται απλώς να συναντούν τους "εκλεκτούς", να φωτογραφίζονται ή να δείχνονται μαζί τους, συνεισφέροντας στην καταξίωση του ολοκληρωτικών ιδεών. Διαφήμιση στο εξωτερικό και προπαγάνδα στο εσωτερικό, ιδού τα δύο εργαλεία του ολοκληρωτισμού. Κυρίως στο εσωτερικό, όπου γρήγορα γίνεται κατανοητό πως πιο ισχυρός φαίνεται ως μέλος του *κόμματος*, από το να είσαι απλώς ένας νομιμόφρων πολίτης. Τα μέλη του κόμματος εμφανίζονται ως μέλη μιας *μυστικής εταιρείας* (κατά το πρότυπο των μυστικών οργανώσεων) αλλά *χωρίς μυστικό*. Εντός ενός *μυστικού εμείς* έναντι όλων των *άλλων*.

Η *μυστική αστυνομία* (*Gestapo* στην χιτλερική Γερμανία, *NKVD* στην σταλινική Ρωσία) παρακολουθεί τους πάντες και τα πάντα και φυσικά τον εαυτό της, όπως ακριβώς πράττει μια συνωμοτική οργάνωση πολλών επιπέδων, όπου όλοι είναι υπεύθυνοι, αλλά λίγοι τα γνωρίζουν όλα κι αυτοί πάλι "αντικαθίστανται" περιοδικά (βλ τις σταλινικές εκκαθαρίσεις της γραφειοκρατίας που επέβαλε την καταστροφή των Σοβιέτ και την απόλυτη κυριαρχία του κόμματος μετά τον Λένιν, κατα τις δίκες του 1936-1938).

Ο ολοκληρωτικός ηγέτης είναι αλάνθαστος ακόμη κι όταν ψεύδεται, διότι μόνον αυτός γνωρίζει και ερμηνεύει σωστά τις δυνάμεις της Ιστορίας ή της Φύσης. Στις μάζες ο ηγέτης προσφέρει την *καθολική εξήγηση όλων των φαινομένων* και απορρίπτει με αυστηρότητα το *τυχαίο*. Έτσι ο Στάλιν περνάει τις τρομερές αποτυχίες του σοβιετικού στρατού στις αρχές του πολέμου, ως αναγκαίο κακό για να εξαντληθεί ο αντίπαλος, έτσι πείθει τους πάντες ο Χίτλερ περι της τελικής

νίκης, ακόμη και όταν όλα δείχνουν να έχουν χαθεί, ακόμη και όταν οι Σοβιετικοί βομβαρδίζουν την Καγκελαρία, τον Απρίλιο του 1945.

Ακόμη και το ίδιο το ολοκληρωτικό κράτος δεν είναι παρά το μέσον ενός σκοπού. Ο σκοπός είναι η διατήρηση της *Φυλής* για τους μεν, η πραγματοποίηση της *Ιστορίας* για τους δε. Ενώπιον της Ιστορίας όλοι είναι ίσοι και ο ηγέτης δεν είναι παρά ένας υπάλληλος (πατερούλης) των μαζών που οδηγεί. Οι μάζες οδηγούνται σε μια νίκη και σε μια επιτυχία στην πιο αφηρημένη τους μορφή. Ό,τι δεν συμφωνεί με την επίσημη εκδοχή αναθεωρείται (οι φωτογραφίες του Στάλιν, από τις οποίες αφαιρούνται σταδιακά οι "εκκαθαρισθέντες" και εκτελεσθέντες σύντροφοι). Η ισότητα στην χιτλερική εκδοχή της πραγματοποιείται εντός της *ανωνυμίας* της φυλής. Δυστυχώς (όπως θα δείξει αργότερα και η θλιβερή εμπειρία των *κόκκινων Χμέρ* του Πόλ-Πότ) η ισότητα *προς τα κάτω* πραγματοποιήθηκε αρκετές δεκαετίες μετά το όραμα των Hébert και Babeuf, μετατρέποντας τους εύπιστους μάρτυρες σε απρόσωπα ρομπότ, που οδηγήθηκαν στην σφαγή εαυτών και αλλήλων μέσω της καθολικής ιδεολογίας του απρόσωπου τρόμου.

Αντικειμενικός πολιτικός σκοπός δεν υπάρχει, γιατί η επίτευξη του θα αποτελούσε και τον τερματισμό του *κινήματος*. Μετά τον θάνατο του Ηγέτη (σταλινισμός) οι τρομοκρατημένοι σύντροφοι έσπευσαν να ακυρώσουν το "έργο" βεβαιούμενοι πως κανένας δεν θα το συνεχίσει ή θα το επαναλάβει. Μετά την καταστροφή των πάντων (ναζισμός), ίσως απώτερο, μυστικοπαθή-αυτοκτονικό στόχο του χιτλερικού ολοκληρωτισμού ("καταρρέουμε, μαζί μας θα παρασύρουμε το Σύμπαν"! J. Goebbels) τίποτε δεν επιζητεί για να θυμίζει την ποιητική της Κόλασης. Μόνον ερείπια και απαξία.

Τί ακριβώς προσπάθησαν να επιτύχουν τα δύο ολοκληρωτικά καθεστώτα-κινήματα του 20ου αιώνα; Αντιμέτωπα με έναν "πλασματικό" εχθρό, μια διεθνή "συνωμοσία" εναντίον της Φυλής ή του Λαού, ευρισκόμενα περισσότερο "εν αμύνει" παρά προτείνοντας ένα συγκεκριμένο, εφικτό πολιτικό στόχο, διαφέρουν κατά πολύ στην πορεία τους. Η ναζιστική Γερμανία των Χίτλερ, Χίμμελνερ, Γκαίμπελς, Γκαίρινγκ και των λοιπών (1933-1945), πιο ομιχλώδης στις επιδιώξεις της αλλά σαφώς πιο επιθετική στην συμπεριφορά της, αναζήτησε ένα μυθικό "ζωτικό" χώρο, μια φανταστική "Βαλχάλα", έναν κόσμο Ιπποτών, χωρίς ιππότες, ένα *Γκράαλ* με περιεχόμενο το αίμα μιας υπερβατικής Φυλής, αντίδοτο στην θλιβερή μετριότητα των αναζητητών της.

Η σταλινική Σοβιετική Ρωσία (1927-1953) αποτελεί ένα άλλο παράδειγμα μυθικής αναζήτησης μιας αλήθειας που μεταμορφώνει τους ανθρώπους σε παντοδύναμες μηχανές, χωρίς ανάγκες, προτιμήσεις ή ερωτήματα, έτοιμες να σφυρηλατήσουν μια παγκόσμια *Μητρόπολη* βασισμένη στην συνεχή εργασία και ικανή για τα πάντα, από την μετατροπή όλης της οικουμένης σ' ένα καλολαδωμένο εργαστήριο παραγωγής του ο,τιδήποτε, μέχρι την κατάκτηση του Διαστήματος από τον ανώνυμο *Εργάτη*.

Και τα εγκλήματα, λοιπόν; Στην μεταφυσική της αναζήτηση μιας *τέλειας, αθάνατης, μυθικής φυλής*, η χιτλερική Γερμανία είχε ανάγκη από το ακριβώς αντίθετο της. Την απολύτως *απεχθή, συνωμότηρια και συνωμοτούσα* φυλή, αυτήν που είχε ως σκοπό (τί απίστευτη προβολή!) να κατακτήσει και να *μολύνει* τον Κόσμο. Την εβραϊκή φυλή. Τους *Εβραίους*.

Η σταλινική Σοβιετική Ένωση δεν έδειξε, αρχικά, τέτοιες μεταφυσικές μίσους. Της αρκούσαν το μίσος ενάντια στο *Κεφάλαιο* και την *Μπουρζουαζία*. Το μίσος ενάντια στους προδότες και τους *αντεπαναστάτες*. Το μίσος έναντι του *εαυτού* της. Αργότερα όμως και λόγω ανυπαρξίας *εχθρού*, απαραίτητου για την διαρκή, *αέναη* εγρήγορση όλων, ιδού το αυτονόητο. Το κεφάλαιο *παραμένει* ο αντίπαλος. Το κεφάλαιο *δεν έχει πατρίδα*. Είναι *διεθνές*. Ποιοί όμως *κρύβονται πίσω* από το κεφάλαιο; Διεθνείς *Τραπεζίτες* και *Βιομήχανοι*, παράσιτα που πίνουν το αίμα των λαών. Πού βρίσκονται όλοι αυτοί; Παντού, κυρίως όμως στην *Αμερική*. Είναι οι γνωστοί *Ροκφέλερ, Ρότσιλντ, Γκούγκενχάιμ* και τόσοι άλλοι. Χειρότερα, βρίσκονται ακόμη και στην *ίδια* την Σοβιετική πατρίδα. Ανάμεσα τους, πολλοί *γιατροί*. Μια *συνωμοσία* τελεί *εν προετοιμασία* (η σταλινική Σοβιετική

Ένωση αποτρέπει έτσι έναν περίεργο χαιρετισμό στον νικημένο και ατιμασθέντα αντίπαλο του 1941-1945). Οι αποφάσεις έχουν ληφθεί. Η απάντηση αναμένεται τρομερή. Το σταλινικό ολοκληρωτικό καθεστώς κινητοποιείται προς τρόμο όλων. Όμως, στις 5 Μαρτίου του 1953 ο Στάλιν πεθαίνει, ύστερα από ένα βαρύτατο εγκεφαλικό επεισόδιο και τέσσερις ημέρες αγωνίας. Ο *Λαβρέντι Μπέρια* φτάνει πολύ αργά. Οι γιατροί δεν μπόρεσαν να κάνουν τίποτε, αυτή την φορά.

Πόσο αθώα είναι για όλα αυτά η Νεωτερικότητα; Ποιά είναι η δική της εμπλοκή, η δική της ευθύνη στην ανθρώπινη τραγωδία του Ολοκληρωτισμού; Τί μας οδήγησε στην μεγαλύτερη καταστροφή που γνώρισε ποτέ ο πολιτισμένος κόσμος; Ποιά ακριβώς είναι τα στοιχεία της πολιτικής, κοινωνικής, φιλοσοφικής και ανθρωποκεντρικής νοο-τροπίας της Ελευθερίας, της Ισότητας και της Αδελφότητας που παρέκκλιναν και προκάλεσαν αυτή την πανευρωπαϊκή, αλλά και παγκόσμια τραγωδία; Στο πρώτο μέρος του παρόντος κειμένου έγινε προσπάθεια να ορισθεί το κατ' εξοχήν δημιούργημα της Νεωτερικότητας, το νεωτερικό κράτος. Ο αφηρημένος και απρόσωπος κρατικός μηχανισμός, που εγγυάτο την ίση μεταχείριση των πολιτών, που απετέλεσε το γιγάντιο βήμα εξόδου του ανθρώπου από τον θεοκρατικό και απόλυτα ιεραρχικό Μεσαίωνα, έγινε εργαλείο καταπίεσης και πρόφαση επιβολής εξ ίσου γενικών και αφηρημένων, απρόσωπων και καταπιεστικών νόμων. Επίσης, η συσσώρευση τεράστιας συμβολικής δύναμης στα χέρια του νεωτερικού κράτους (δηλαδή στα χέρια των κρατικών υπαλλήλων μιας απρόσωπης Δημόσιας Διοίκησης), κυρίως στον χώρο της *επίσημης* παιδείας και της *κρατικής* κουλτούρας, αποδείχθηκε πηγή πολλών κακών. Η στροφή της Νεωτερικότητας από το άπειρο και το εκτός (του Κόσμου) στο πεπερασμένο και το εντός, μέσω της αναγωγής της επιστήμης σε απόλυτη, αλλά και συνεχώς αναθεωρούμενη και συνεπώς μη σταθερή αλήθεια, αποκάλυψε μια ισχυρή σημειολογική αντίφαση, που ακυρώνει κάποτε κι αυτήν την κατάκτηση της ελευθερίας της σκέψης. Όπως και η αντικατάσταση του προσώπου από το άτομο, της ποιότητας από την ποσότητα, της Μονάδος από τους αριθμούς. Στην (ορθή) πάλη της ενάντια στην δεισιδαιμονία και τον σκοταδισμό, η Νεωτερικότητα προχώρησε σε μία ακόμη, ανυπολόγιστων συνεπειών, βαθειά συμβολική κίνηση. Στην *αφ' ιεροποίηση*. Στην απομυθοποίηση, δηλαδή, της καταγωγής του ανθρώπου και στο κατ' επέκταση οριστικό διαζύγιο μεταξύ ύλης και πνεύματος, σώματος και ψυχής. Τελικά, από την αντιμετώπιση του Υποκειμένου ως μιας μάζας μυώνων, νεύρων, σάρκας και υγρών, δηλαδή ως αντικειμένου, μέχρι τους θαλάμους αερίων του *Λουβιτς* και των ανώνυμων *Γκούλαγκ* της Σιβηρίας, η απόσταση αποδείχθηκε πως ήταν μόνον κάποιες δεκάδες χρόνια και μερικές εκατοντάδες χιλιόμετρα.

Θα ήταν όμως άδικο να ενοχοποιηθεί ο ανθρωπισμός για την ακύρωση του ανθρώπου. Η *χρήση* των αφηρημένων εννοιών, η *εκμετάλλευση* των πολιτικών εργαλείων προς επίτευξη σκοτεινών σκοπών, η *προβληματική* και πολλές φορές *ψυχοπαθολογική* προσωπικότητα ηγετών και ηγετίσκων, καθώς και η αδιάφορη, *α-πολιτική* συμπεριφορά των πολιτών φτιάχνουν το εκρηκτικό μείγμα που *μπορεί* να οδηγήσει στον ολοκληρωτισμό. Ίσως ακόμη και οι μικρές, καθημερινές μας συμπεριφορές να μην είναι και τόσο γραφικές και ακίνδυνες. Η συμπεριφορές δασκάλων σε μαθητές, συζύγων σε συζύγους, ισχυρών (χωρίς κύρος) σε ασθενείς (χωρίς ελπίδα) μπορεί να είναι το ίδιο επικίνδυνες, όσο και οι γενικές, αφηρημένες και ισοπεδωτικές έννοιες που συζητήθηκαν. Η εύκολη αμφισβήτηση και η απαξίωση των πάντων, οι αγανακτισμένες, *α-πολιτικές* εκδηλώσεις, η ανόητη βία, η τυφλή τρομοκρατία βαρυστημένων χουλιγκάνων δείχνουν και τα όρια ανοχής και τις παθογένειες της σύγχρονης κοινωνίας. Χειρότερα ακόμη, η τρέχουσα αντικατάσταση της γνώσης από τις δεξιότητες, της παιδείας από την αγοραία αξία της και της άμιλλας από την φτηνή φιλοδοξία της κοινωνικής επικράτησης ή του εύκολου πλουτισμού, συμπληρώνουν μια γκρίζα πραγματικότητα, η οποία ουδέποτε υπήρξε ο στόχος του νεωτερικής Πρωτοπορίας.

Πηγές.

Ανάμεσα στην πλούσια βιβλιογραφία και τα έργα που συμβουλευτήκα (με ιδιαίτερώς ενδιαφέροντα τα κείμενα του Walter Benjamin), θα ξεχωρίσω τις δύο βασικές πηγές που κυρίως χρησιμοποίησα κατά την σύνταξη του παρόντος κεφαλαίου. Τα μαθήματα του *Pierre Bourdieu* "περί κράτους" (*sur l'état*) στο Collège de France από το 1989 έως και το 1992, όπως συγκεντρώθηκαν και τυπώθηκαν από τον εκδοτικό οίκο Seuil τον Ιανουάριο του 2012, μου στάθηκαν περισσότερο από πολύτιμα για την σύνταξη του υπο-κεφαλαίου *Κράτος*. Και το κλασικό *The Origins of Totalitarianism* (1951) της *Hannah Arendt*, στην έκδοση Schocken Books (2004), με βοήθησε να κατανοήσω, να συγκρίνω και να αποδώσω τις έννοιες περί αριστερού και δεξιού ολοκληρωτισμού, στο υπο-κεφάλαιο περί ορισμών και ιστορίας του. Ελπίζω να μή το αδίκησα. Ως προς αυτό το τελευταίο, πολύτιμη μου ήταν και η γαλλική έκδοση *Le système totalitaire: Les origines du totalitarisme* (Seuil, 2005) με πρόλογο από την *Hélène Frappat*.

Σχετικά με την προσωπικότητα του Στάλιν και την εποχή του, η ελληνική μετάφραση (από τον Μ. Γρίβα) της τρίτομης *Πολιτικής Βιογραφίας* του Isaac Deutscher στις εκδόσεις *Χρησμός* του 1971 αποτέλεσε την βασική μου πηγή (σε συνδυασμό και με κάποιες καταγεγραμμένες, οικογενειακές μνήμες...). Για την ναζιστική Γερμανία βρήκα πολλές πληροφορίες στο *Η Άνοδος και η Πτώσις του Γ' Ράιχ*, (Ουίλλιαμ Σάϊρερ, μετάφραση Ν.Κ. Παπαρρόδου, Εκδόσεις Αρσενίδης, Αθήνα, χ.η.). Συμβουλευτήκα επίσης και το πρωτότυπο *Shirer, William L, Rise And Fall Of The Third Reich* (1960), στις εκδόσεις Arrow, 1998.

Το εξαιρετικό *Le national-socialisme et l'Antiquité* του *Johann Chapoutot* (Presses Universitaires de France, 2008) με βοήθησε να κατανοήσω τον *μυστικό* χαρακτήρα του Εθνικοσοσιαλισμού, καθώς και τις φυλετικές του αναφορές στην Αρχαιότητα (ελληνική και ρωμαϊκή). Ίσως, κάποτε, θα πρέπει να (ξανα)κοιτάξουμε (απαλλαγμένοι από το βάρος των οδυνηρών εμπειριών) και την τραυματική συμμετοχή της Ελλάδος στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Όχι για να αναθεωρήσουμε, αλλά για να κατανοήσουμε τα γεγονότα και τις θυσίες, μακριά από τις (μικρό)πολιτικές προπαγάνδες.

Ακόμη, το γραμμένο με πραγματική ποιητική διάθεση και έξοχα πολιτικό *L'expressionnisme comme révolte* του *Jean-Michel Palmier* στις εκδόσεις Payot του 1978, καθώς και το *Lénine, l'art et la révolution* του ίδιου συγγραφέα και από τον ίδιο εκδότη, του 1975. Ολοκληρώνω με το εξαιρετικά κατατοπιστικό, ιστορικό *Stalinism and the Politics of Mobilization: Ideas, Power, and Terror in Inter-war Russia* του David Priestland στις εκδόσεις OUP Oxford, (2007).

Ίσως η πληρέστερη περιγραφή της ψυχολογίας (και της φυσιογνωμίας) του ανθρώπινου δυναμικού του ολοκληρωτισμού να βρίσκεται όχι σε ένα επιστημονικό, αλλά σ' ένα λογοτεχνικό κείμενο. *Les Petits Bourgeois* του Μπαλζάκ, νουβέλα του 1855, περιγράφει με τρόπο απαράμιλλο τις φιλοδοξίες, την ρηχότητα και την πολιτική *ανέλιξη* των μικροαστών, σε μια πορεία χωρίς ηθική, χωρίς τύψεις και χωρίς ιστορική δικαίωση.

Και (μάλλον *least but not last*) μια μικρή αναφορά σε προσωπικά μονογραφήματα. Ο ολοκληρωτισμός στην τέχνη με απασχόλησε τόσο, ώστε να αφιερώσω μεγάλο τμήμα της διατριβής μου σ' αυτόν (*Modernité française - Modernité allemande*, στο *Être Compositeur Aujourd'hui, de l'Analyse à la Création, thèse de Doctorat d'Etat, Université de Paris-Sorbonne*, 1994).

Οι αναφορές στην Γαλλική Επανάσταση και στον Ροβεσπιέρρο έχουν ως βάση τις έρευνες για τα δύο κείμενα μου, στα *Ιστορικά* της Ελευθεροτυπίας (Ιανουάριος 2011) και στην σειρά *Οι Μεγάλες Δίκες*, *Η δίκη του Λουδοβίκου 16ου* και *Η Τρομοκρατία*. Σε αυτά παραπέμπω για περισσότερες πληροφορίες περι του θέματος, καθώς και στην αναλυτική βιβλιογραφία τους.